

*Mijnwerkerskoor in Gent naar aanleiding van het 50-jarig bestaan
van de Textielarbeiderscentrale van België in 1948*

Werelden van overeenkomst, werelden van verschil... Arbeid en sociale verhoudingen in de mijn- en de textielsector

Bart De Wilde, wetenschappelijk medewerker AMSAB

Het onderzoek naar de sociale verhoudingen in de Limburgse mijnen door Guy Coppieters en Griet Van Meulder leverde bijzonder interessant materiaal op. Boeiend daarbij is de mogelijkheid tot vergelijking met resultaten van eigen gelijkaardig onderzoek in de textielsector⁽¹⁾.

Een zoektocht naar verschillen en overeenkomsten tussen twee sectoren.

Textiel en steenkool zijn zo van elkaar verschillende producten dat op het eerste gezicht van gelijkenis geen sprake kan zijn. De zwarte, harde, in de diepe, donkere ondergrond gekapte steenkool staat veraf van de in grote fabrieksruimtes propere geweven of gebreide stof.

De verschillen op alle gebieden tussen beide sectoren lijken in eerste instantie dan ook alles te overheersen. De samenstelling en afkomst van de respectievelijke werkgeversgroepen en de geschiedenis van hun beider werkgeversorganisaties verschillen enorm. De grootte en juridische vorm van de ondernemingen zijn niet vergelijkbaar. In de textielnijverheid gaat het daarbij voornamelijk om KMO's in familiebezit of BVPA's. In de Limburgse mijnen gaat het om grote bedrijven onder NV-vorm. De interesse van de banken en holdings voor de twee nijverheden was zeer verschillend. De textiel-

sector was voor de banksector nooit aantrekkelijk geweest, in tegenstelling tot de mijnbouw. Slechts zelden liet een bankinstelling zich in met een textielbedrijf. De samenstelling van het personeel vertoonde belangrijke verschillen. De tewerkstelling van de vele vrouwelijke arbeidsters in de textielnijverheid bijvoorbeeld zorgde voor een eigen sectorale personeelspolitiek en -problematiek. De syndicalisatiegraad was een ander duidelijk verschilpunt. In vergelijking met deze in de textielnijverheid was de syndicalisatiegraad in de Limburgse mijnen bedroevend laag. Bovendien was de syndicalisatie in Limburg van een bijzondere aard. In tegenstelling tot onder andere de textielindustrie was bijvoorbeeld het christelijk syndicalisme er van bij de aanvang sterker vertegenwoordigd dan het socialistische.

Aan twee verschillen wil ik wat meer aandacht

'Miss Katoen' werd in de jaren '50 het hele Vlaamse land rondgevoerd om de producten van de textielindustrie te promoten

besteden. Het zijn twee punten die mijns inziens van dusdanig belang waren dat zij, voornamelijk op het gebied van de sociale verhoudingen, een grote impact hadden.

De kolonie Limburg

Het ontbreken van enige industriële traditie in de provincie zorgde voor een ietwat aparte situatie. Ik kon mij moeilijk van de indruk ontdoen dat de vreemde kapitaalkrachtige groepen die de mijnen in Limburg kwamen uitbaten, de streek zagen als een ideale maagdelijke speeltuin waarin zij ongestoord hun gang konden gaan. Kolonisators in eigen land als het ware. Zij bereidden hun komst terdege voor alvorens er neer te strijken. En ondanks een aantal meningsverschillen over modaliteiten en details vond het paternalisme er algemeen ingang. Enige syndicale traditie was er onbekend en stevig weerwerk tegen dat paternalisme diende er niet verwacht te worden. Het volstond een aantal oude technieken als afdreiging, be-

loning, verdeling van de arbeiders, of valse beloftes te hanteren om de werkgevers hun zin te geven. Dit systeem dat - het moet gezegd - door sommige arbeiders als positief werd ervaren, werd zeker in de Limburgse mijnindustrie verijd tot een bijzonder ingrijpend disciplineringsysteem. Talrijk zijn de voorbeelden waaruit blijkt dat het Limburgse mijnpatronaat wel zeer diepgaand ingreep in het persoonlijke leven van zijn arbeiders. De huisvestingspolitiek bijvoorbeeld werd volledig afgestemd op de noden van de mijndirectie. Zo kon een reductie van de huurprijs van de woning gekoppeld worden aan de regelmatige aanwezigheid op het werk⁽²⁾. In dit verband haalt Coppieters een citaat aan van Craeybeckx: "De arbeider 'krijgt' alles van de mijn. Op één voorwaarde: dat hij in dankbare onderworpenheid gehoorzame aan al de wenschen en bevelen van den patroon, van wien hij in alle opzichten afhankelijk is: het water dat hij drinkt, de lucht die hij ademt is van den patroon"⁽³⁾.

De sociale verhoudingen in de Limburgse mijnsector in het algemeen werden lange tijd ge-

kenmerkt door geweld en brutaliteit: "De mijn-directies bleven de voorkeur geven aan harde confrontatie in plaats van dialoog"⁽⁴⁾. Daarbij maakten zij gebruik van alle mogelijke middelen: aanwervings- en promotiepolitiek, hiërarchie, huisvestingspolitiek en zelfs de rijkswacht.

In de textielnijverheid was men reeds vroeger tot een situatie gekomen waarbij overleg tussen werkgevers en werknemers voornamelijk via de verschillende organisaties algemeen geldende voorwaarden had opgeleverd. Dit had veel te maken met de uitermate lange industriële traditie in de textielnijverheid. De textielindustrie was als het ware organisch gegroeid. Ze entte zich op bestaande tradities en lokaliseerde zich waar een arbeidsreserve voorhanden was. Samen met die industrie ontwikkelde er zich ook het syndicalisme.

Het paternalisme, met de impact van de werkgever op de ontspanning, de huisvesting, de voeding enz. van zijn arbeiders, dat ook in de textielnijverheid opgang maakte in dezelfde periode (1900-1930) werd voornamelijk door de syndicale organisaties fel bestreden en kon op heel wat tegenstand rekenen. In de periode 1920-1930 werden in de textielnijverheid met succes een aantal belangrijke regionale stakingen - onder meer in Laarne in 1922 - gevoerd om werkgevers die in het verlengde van het paternalisme eigen bedrijfsgebonden, 'gele'⁽⁵⁾ syndicaten, probeerden op te richten, te stoppen. Het paternalisme werd dan ook nooit een algemeen verspreid fenomeen in de textielnijverheid.

Het ontbreken van enige industriële traditie in Limburg vormde ook een groot verschil met de steenkoolbeken in Wallonië. Daar werd reeds eeuwenlang steenkool gewonnen, was bijgevolg ook de samenstelling van de eigenaars anders en was er een sterke syndicale traditie gegroeid. Het verklaart ongetwijfeld ook ten dele waarom het Limburgse steenkoolbekken zo'n aparte

plaats inneemt in het geheel van de Belgische steenkoolindustrie. Griet Van Meulder formuleerde het in verband met de verschillen in de sociale verhoudingen als volgt: "Het feit dat het patronaat een dergelijke houding kon aannemen, had te maken met de specifieke krachtsverhoudingen in het Limburgse bekken. Het overlegsysteem zoals het door de Nationale Gemengde Mijncommissie (NGMC) opgesteld werd, was opgebouwd als antwoord op de Waalse arbeidsverhoudingen, de Waalse stakingen en conflictueuze situatie. De toepassing ervan bleek in Limburg moeilijk te werken. Het Limburgse patronaat stond voor andere arbeidsverhoudingen en had te kampen met veel zwakkere vakbonden. Daarom zag het in het overleg geen of weinig nut voor het beheersen van de Limburgse arbeidsverhoudingen"⁽⁶⁾.

"Waren wij maar Walen of Kongolezen"... of mijnwerkers"⁽⁷⁾

De textielnijverheid beklagde zich veelvuldig over haar achtergestelde positie ten overstaan van andere sectoren. Voornamelijk de bezorgde aandacht van allerlei officiële instanties en van de financiële wereld voor de steenkoolsector was een doorn in het oog van vele textielwerkgevers. Zij beschouwden zichzelf als een hardwerkende oudere verwaarloosde broer of als de assepoester van de Belgische economie⁽⁸⁾. Steeds opnieuw wezen zij dan ook op het belang voor de Belgische economie van de textielindustrie voor bijvoorbeeld de werkgelegenheid en de export. Senator Leyniers bracht die onvrede zelfs ter sprake in de senaat. In een interpellatie in februari 1934 had hij het over de textielwerkgevers: "Les industriels textiles ont le droit de se demander pourquoi les charbonnages bénéficient d'un traitement de faveur"⁽⁹⁾.

Ik kan mij na de lectuur van de talrijke overheidsinitiatieven ook niet van de indruk ont-

doen dat deze veelgehoorde klacht niet volledig ten onrechte was. Zo vermeldt Coppieters dat reeds in 1925 de overheid, via de minister van Spoorwegen, Anseele, de voorziene loonsverhoging ten gevolge van het stijgen van het indexcijfer onrechtstreeks financierde door meer Belgische steenkool aan te kopen en de tarifiering van het transport te herzien. Van zoiets als de naoorlogse Kolenslag, met een speciaal mijnwerkersstatuut, daar kon de textielnijverheid enkel van dromen, niettegenstaande ook zij af te rekenen had met een enorm personeelstekort en een slecht imago, onder meer voor wat betrof de verloning.

De oorzaken voor die verwaarlozing zijn velerlei. Enerzijds speelde de textielnijverheid zelf daarin een grote rol. In tegenstelling tot bijvoorbeeld het Limburgse mijnpatronaat waren de Belgische textielwerkgevers tot 1940 bijzonder chaotisch georganiseerd, wat zeker voor een slechte vertegenwoordiging bij de overheid zorgde. Die slechte vertegenwoordiging zorgde er onder meer voor dat zij het voorbereidend wetgevend werk niet konden sturen. "*Cette loi n'a pas été pensée textile*"⁽¹⁰⁾ was de reactie van de werkgeversorganisatie op een wetsvoorstel in 1950. Maar anderszijds was het ook zo dat de mijnsector in de publieke opinie meer aandacht kreeg. Negatieve, door bijvoorbeeld de ongevallen, maar evenzeer positieve, door volgehouden campagnes van de betrokkenen. De mijnindustrie was een thema, de textielnijverheid zeker en vast niet.

Mijnwerkers, textielarbeiders één front?

Uit het voorgaande kan verkeerdelijk de indruk ontstaan dat de mijn- en de textielsector helemaal niks met elkaar te maken hadden. Dit is echter niet meer dan een eerste indruk, want doorheen mijn lectuur van het onderzoek

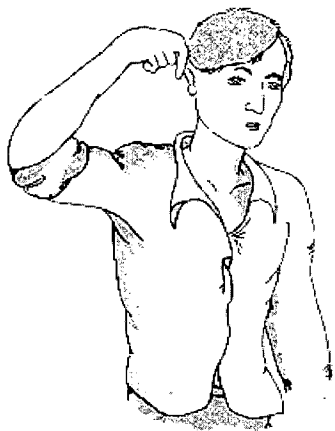
van Van Meulder en Coppieters had ik ook opvallend veel aha-erlebnissen. Het betrof dan dikwijls kleinere details maar ook grotere evoluties en conclusies vielen soms samen.

De arbeidsomstandigheden bijvoorbeeld lijken opvallend verschillend maar... wanneer Coppieters de hitte, het lawaai en het vele stof beschrijft waarmee de mijnwerkers werden geconfronteerd vielen mij toch ook gelijkenissen op. Ook de textielarbeiders in bijvoorbeeld de 'natte continus' moesten in een bijna onmenselijke vochtige hitte werken. Het stof en het lawaai in de textiel fabrieken zorgden er ook voor ernstige problemen. Opvallende gelijkenissen doen zich voor in de strategieën die arbeiders ontwikkelden om aan deze problemen te verhelpen. Net zoals de mijnwerkers communiceerden wevers via gebarentaal met elkaar. Net zoals de mijnwerkers vermeden textielarbeiders met een doek voor de mond het inademen van stof. In de syndicale pers werden textielarbeiders daarom enigszins dubbelzinnig 'gemuilkorfd' genoemd. Net zoals de mijnwerkers moesten zij strijd leveren voor afdoende afzuigsystemen. Net zoals de mijnwerkers konden sommige textielarbeiders en -arbeidsters in de verstikkende hitte slechts aan het werk blijven door het bovenlijf quasi te ontbloten.

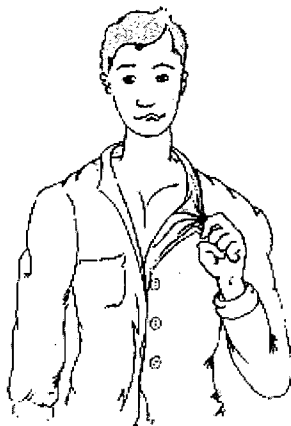
De overlegstrategieën in beide sectoren verschilden niet wezenlijk van elkaar. In de overlegorganen van zowel de steenkool- als de textielnijverheid werd bedreigd, werden perslekken georganiseerd, werd gepoogd de tegenstander murw te vergaderen of te bedelven onder cijfermateriaal. De problematiek versplinteren over verschillende subcomités was een andere veelgebruikte manier om beslissingen uit te stellen of af te voeren.

Werkgevers uit beide sectoren maakten ook graag gebruik van mediacampagnes om hun

Drie uitdrukkingen in de taal door de wevers met de handen gesproken:

Op kantoor komen (hand aan de kant van het oor)

Pas op, de baas! (greep naar de revers; alleen de 'hogen' droegen een jasje)

Hij 'kruipt de baas in 't gat', een bij insiders bekend gebaar

imago op te poetsen. In de textielnijverheid werd in de jaren '50 bijvoorbeeld een Miss Katoen het ganse Vlaamse land rondgevoerd om de eigen producten en industrie te promoten. De mijnbedrijven organiseerden begin jaren '60 schoolbezoeken, plaatsten advertenties en maakten propagandafilms om zo kandidaten-mijnwerkers aan te trekken.

De impact van de vestiging van Ford-Genk en van Sidmar, allebei in de jaren '60, op de personeelspolitiek van respectievelijk de Limburgse mijnsector en de Oost-Vlaamse textielnijverheid vertoont duidelijke overeenkomsten.

De verstrengeling van patronale en arbeiders-vertegenwoordigers na Wereldoorlog II is in beide sectoren duidelijk. Overgeïnformeerd gingen onderhandelaars ook volop rekening houden met de standpunten van de tegenpartij. Daardoor vervreemdden ze echter langzaam van hun achterban. Vriendschappen en persoonlijke relaties, die aan het overleg op zich ten goede kwamen, zorgden uiteindelijk voor een - langzaam gegroeide - kloof tussen basis

en vakbondsleiding in de jaren '60. De gevolgen daarvan zijn in beide sectoren manifest aantoonbaar.

Twee besluiten uit de studies van Van Meulder en Coppiters wil ik ook hier iets diepgaander behandelen want ook die vertonen opvallende gelijkenissen met de resultaten van mijn eigen onderzoek.

Werkdruk: een recent fenomeen?

In de arbeidssociologie wordt heden ten dage enorm veel aandacht besteed aan de stijgende werkdruk op de werkvloer. De indruk dreigt te ontstaan dat dit een recent fenomeen zou zijn. Historici beginnen echter ook aandacht te besteden aan dit fenomeen dat weliswaar in het verleden niet onder die naam bekend stond, maar wel degelijk een reeds lang bestaand probleem blijkt te zijn. Uit beide onderzoeken (textiel- en steenkoolnijverheid) blijkt dat reeds van in de 19^e eeuw de werkdruk langzaam verhoogde. Via reglementeringen, arbeidsorganisatie, rationalisatie, loonsystemen, tijdsstudies en tel-

lingen over mechanisatie, de invoering van ploegenstelsels enz., werd getracht de productie op te drijven: "De arbeider werd volledig ondergeschikt aan de machine. Niet langer hij maar het geheel van de technische uitrusting van het bedrijf bepaalde het werkritme"⁽¹¹⁾. Coppieters beschrijft gedetailleerd op welke manier de Limburgse mijndirecties daarbij te werk gingen en welke de gevolgen waren voor de mijnwerkers. De overdreven controle van het toezichhoudend personeel, de opsplitsing van het werk in elementaire, 'automatische' handelingen, de verplichte disciplinerende, de groeiende onveiligheid en het opbod tussen de arbeiders onderling zorgden voor een aanzienlijke toename van de werkdruk. Het was een manier om de kostprijs van allerlei sociale verworvenheden op de arbeiders te verhalen. Iemand moest de rekening betalen voor arbeidsduurverkortingen, geïndexeerde lonen, betaalde vakantiedagen enz. De stijgende werkdruk lijkt daarbij de prijs te zijn geweest langs arbeiderszijde; absentisme en bedrog een middel voor arbeiders om zich individueel te verzetten. Belangrijke stakingen, zoals de algemene staking van 1936, een collectief middel van verzet tegen de almaar voortschrijdende rationalisatie en de daarmee gepaard gaande stijging van de werkdruk op de werkvloer.

Democratie op de werkvloer en in de mijnschacht

In het boek van Van Meulder wordt een nogal negatieve balans opgemaakt van het overleg op ondernemingsniveau. Het is een conclusie die ook uit mijn onderzoek valt af te leiden. Recente gebeurtenissen in Renault en Levis lijken trouwens ook in die richting te wijzen. Van enige 'democratie' in de onderneming is alles behalve sprake ondanks het reeds vijftigjarig

bestaan van onder meer de ondernemingsraden. Zowel in de mijn- als in de textielnijverheid is het eerder een instelling die door de werkgever wordt gebruikt, volgens sommigen zelfs misbruikt, om een aantal zaken naar eigen hand te zetten. Het lijkt wel op een echech van het overleg op ondernemingsvlak.

Illustratief is wel de door Van Meulder bestuurde concrete werking van de Ondernemingsraad (OR) van Eisden. Haar conclusies over de werking zijn ronduit beschamend negatief. De agenda werd er eenzijdig bepaald door het ondernemingshoofd. De syndicale vertegenwoordigers werden er beschouwd als personeelsafgevaardigden en niet als vertegenwoordigers van de vakbonden. De beslissingsbevoegdheid van de OR was beperkt tot een aantal 'zachtere' sociale terreinen maar ook daar eiste de patroon de eindbeslissing voor zich op: "De OR vormde enerzijds een structuur waarbinnen een confrontatie tussen de patroon en de syndicale militanten als eisende partij werd vermeden. Anderzijds vormde de institutionalisering van het overleg op plaatselijk niveau een bijdrage tot de aanvaarding van de vakbonden..."⁽¹²⁾

In een studie over de werking van de ondernemingsraden in de Kortrijkse textielondernemingen uit 1958 kwam een onderzoeker tot opvallend gelijklopende conclusies. De werkgevers bleken bijzonder wantrouwend te staan tegenover de personeelsafgevaardigden en trachtten daarom de werking van de OR te beperken. Langs arbeiderszijde beklagde men zich over de minimale invulling van de bevoegdheden⁽¹³⁾.

Het nut van sectoraal onderzoek

Steeds vaker worden sociale verhoudingen sectoraal onderzocht. Dit lijkt mij alvast een veelbelovend project. Intussentijd werd ook een documentaire film over de scheepsbouw in

Vlaanderen afgewerkt⁽¹⁴⁾ en werd in het AMSAB een langlopend project opgestart in verband met de druknijverheid⁽¹⁵⁾. De sectorale benadering van arbeid, arbeiders en sociale verhoudingen is immers uiterst zinvol. Naargelang het onderzoek vordert wordt meer en meer duidelijk dat de invloed van de aard van de arbeid, het afgewerkte product, van de werkgeversgroep op de arbeiders en de verhouding tussen werkgever en werknemer van uiterst groot belang zijn.

Nergens wordt het direct verband zo mooi geïllustreerd als in de recente documentaire film van Jan Vromman over de scheepsbouw in Vlaanderen. De solidariteit die er in een bedrijf als Scheepswerven Boel bestond en er zorgde voor een eigen bedrijfscultuur op het gebied van de sociale verhoudingen, is duidelijk niet te vatten zonder rekening te houden met de specifieke arbeidsomstandigheden ter plaatse. Daarbij wordt uitgebreid aandacht besteed aan de eigenheid van de scheepsbouw. De beroepsfierheid, verbonden met het eindproduct van de eigen arbeid, de grote onderlinge afhankelijkheid van de verschillende arbeiderscategorieën, de gevaarlijke arbeidsomstandigheden (hoogte, lasdampen enz.), zijn factoren die een grote rol spelen in de 'bedrijfscultuur'.

In die zin is het sectoraal onderzoek dat vandaag steeds meer ingang vindt, bijzonder relevant. Het geeft ons een duidelijker beeld van de complexiteit van de arbeiderswereld en maakt het mogelijk verschillen in de sociale verhoudingen tussen grote arbeidersgroepen te verklaren. Daarnaast biedt deze aanpak het voordeel nauwer aan te sluiten bij de 'leefwereld' van een belangrijk 'object' van onze aandacht, met name de textielarbeider, scheepsbouwer of mijnarbeider zelf. Door dit soort alledaagse geschiedschrijving en aandacht voor het evenement kunnen ook zij zich terugvinden in

ons onderzoek. Zodoende wordt langzaam een door Guy Vanthemsche geuite tekortkoming van de Belgische sociale geschiedschrijving geremedieerd: "*Vooral de brede waaier van mentale factoren zijn tot op heden onderbelicht in de geschiedschrijving hoewel ze veel stof tot nadenken bieden*"⁽¹⁶⁾.

- (1) B. DE WILDE, *Witte boorden, blauwe kielen. Patroons en arbeiders in de Belgische textielnijverheid in de 19e en 20e eeuw*, Gent: Ludion, 1997, 404 p.
- (2) G. COPPIETERS, "*Waren wij maar Walen of Kongo-lezen.*" *De arbeiderskwaliteit in de Limburgse Steenkoolmijnen, 1917-1967*, Brussel: VUB, 1998, p. 85.
- (3) L. CRAEYBECKX, Het Zwarte Limburg. In: *De Wilde Roos*, Brussel, 1931, p. 27.
- (4) G. COPPIETERS, "*Waren wij maar [...]*", p. 160.
- (5) De naam 'gele' syndicaten was afkomstig uit Frankrijk. Naar aanleiding van een staking in de mijnen van Creusot in 1899 vergaderde een dissidente arbeidersorganisatie, geïnspireerd door de bedrijfsleiding, in een gebouw waarvan de buitenmuren geel waren geschilderd.
- (6) G. VAN MEULDER, *De Sociale Geschiedenis van de Limburgse mijnen. Arbeidsverhoudingen en syndicalisme tijdens het interbellum*, Brussel: VUB, 1998, B.1.2.1. Het disfunctioneren van de mijncommissies.
- (7) Vrij naar G. COPPIETERS: "*Waren wij maar Walen of Kongolezen.*"
- (8) R.L. HOGG, Structural Rigidities and Policy Inertia in Inter-War Belgium. In: *Verhandelingen van de Koninklijke Academie van Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren*, (48)118, p. 59.
- (9) *Textilis*, 6(1934)3.
- (10) Archief Febeltex, Nationaal Bureau, 5 april 1950.
- (11) B. DE WILDE, *Witte boorden [...]*, p. 314.
- (12) G. VAN MEULDER, *De Sociale Geschiedenis [...]*, Deelbesluit (deel II/2).
- (13) Z. WITTEVRONGEL, *Onderzoek naar de werking van de ondernemingsraden in de Kortrijkse Tekstielondernemingen*, eindwerk Centrale Hogeschool voor Christelijke Arbeiders, 1958, 119 pp.
- (14) J. VROMMAN, *Zolang er scheepsbouwers zingen, Het Gematigd Zeeklimaat*, 1999, 250 minuten.
- (15) L. PEIREN, project 'Centrale Boek en Papier'.
- (16) G. VANTHEMSCHE, Arbeid in België tijdens de jaren '30. In: *De jaren '30 in België. De massa in verleiding*, Brussel, 1994, p. 163.